

УДК 94(477.83/.86)(092)І.КРИП'ЯКЕВИЧ

*Юрій ГАВРИЛЮК***ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ. ХОЛМСЬКИЙ**

“Холм робив назверх вигляд російського міста – своїми церквами, духовенством, чиновництвом. Українську мову я чув від селян на торзі... Пішов я до того інституту – це були панночки з москвофільських родин, які тут російщилися. Не хотіли говорити зі мною по-українськи, а наломлювали на російщину, а якась «класна дама» дуже висипалася проти «сепаратистів”

Те, що найвидатніший історик України Михайло Грушевський народився у Холмі, рід загальновідомо. Але небагато людей здогадується, що холмське і підляське, а в давніших поколіннях ще й надсянське, коріння має також найвидатніший учень Грушевського Іван Крип'якевич (1886–1967), іменем якого вшановано львівський Інститут українознавства Національної академії наук України. Це й не дивно, адже в цьому місті вчений народився та провів життя, однак його батьки були тут пришельцями – нащадками священничих династій, які у 1870-х рр. переселилися із холмсько-підляського Забужжя в Галичину.

Завдяки родинній історії, складеній самим Іваном, знаємо, що його рід – первісно з прізвищем Крип'як – мав своє коріння у недалекому від Перемишля селі Поздяч (нині іменованого, нібито через якісь асоціації, Лешном). Найдавнішим відомим представником духовного стану був Іван Крип'якевич (1734–1818), парох у Полкинях біля Ярославла. Мав він чотирьох синів, які всі стали священниками, при чому двох з них – Матвій (закінчив філософію та Студіум Рутенум у Львівському університеті) і Михайло (випускник Львівської духовної семінарії) отримали парафії у Кільні і Хмельку, отже, в цій частині Перемиської єпархії, яка у 1809 р. опинилася в межах Варшавського князівства, а згодом автономного Польського королівства. Таким чином, Михайло Крип'якевич (біля 1780–1830) та його сини стали священниками Холмської єпархії, якої нові межі визначено у 1810 р. Саме у Хмельку народився дід історика, також Михайло (1828–1878), який одружився із Анною Мальчинською (зі священничого роду, якого представники мали парохії у Грубешеві і сусідніх селах), та у 1852 р. став адміністратором, відтак парохом у Горишові-Польському біля Замостя. Його служіння тривало тут до 1874 р., коли, не погоджуючися з діями російської влади на церковному полі, зрезигнував з парафії, за що був покараний вигнанням поза межі Холмщини. Деякий час працював як управитель шляхетського маєтку на Люблинщині, а у 1877 р. вдалося йому виїхати в Галичину. Тут, однак, не міг повернути до душпастирства, адже тодішній митрополит Йосиф Сембратович був недовірливий до, назагал міцно ополечених, священників-втікачів та не годився на це, щоб обіймали вони місцеві парохії. Отже, о. Михайло останній рік свого життя провів на вчительській посаді на Сокальщині.

Так само не було легко його синові Петрові Францеві Крип'якевичу (1857–1914), який закінчив у Львові гімназію та екстерном почав богословські студії (1881 р.). Як писав про цей період в житті батька Іван Крип'якевич: “На богословії спочатку не міг зжитися з галичанами. З батьківської хати вініс полонофільські настрої, в університеті записався, крім богословських дисциплін, також на виклади польської літератури, тому, «щоб заховати очі русинам», вписався також на історію «руської» літератури Омеляна Огоновського. Але все таки відносини до товаришів «русинів» залишалися холодні і тільки знайшлися одиниці, що зрозуміли молодого холмщача”.

Все ж перебування серед львівських “русинів” (окреслення “українець” тоді ще тут рідко вживалося) сприяло “реукраїнізації” Петра Франца, який після завершення семінарії і одруження з Оленою Заткалик (дочкою священника-втікача з підляського села Голя, неподалік Володави), працював у парафіях у Львові та біля Збаража, а згодом на посаді катехита львівських середніх шкіл. Бачимо це хоч би у його літературній творчості, яку почав польською мовою і то дуже успішно, адже у 1882 р. став переможцем літературного конкурсу варшавської газети “*Kurier Codzienny*”, обігнавши... відому польську письменницю Марію Конопницьку (його оповідання “Чоботи Михася” було перекладене чеською, російською і хорватською мовами). Але вже на початку 1890-х літературні писання Петра Франца з’являються на сторінках українського журналу “Народна часопись”. А коли у 1895 р. став катехитом у одній із львівських гімназій, його праця почалася від конфлікту з її директором-поляком, “який вимагав, щоб греко-католицької релігії учено по-польськи, але Петро Франц не уступав і згідно з наказом консисторії завів виклад українською мовою. (...) Деякий час вів також навчання української мови і літератури”.

Отже, Іван Крип'якевич, народжений 25 червня 1886 р. у Львові, виростав вже в родині українського священника-інтелігента національно свідомого та високо освіченого (у 1903 р. о. Петро здобув диплом доктора богословії у Віденському університеті). Звісно, в родині плекалася також пам'ять про холмську “малу вітчизну”, чого символічним проявом був хоч би пам'ятник з образом Холмської ікони Богородиці, поставлений на могилі бабці Івана, Анни, доньки о. Михайла Мальчинського (пароха в Голуб'ї біля Грубешева), яку похоронено на Личаківському цвинтарі. Тому не повинно дивувати, що серед перших наукових публікацій молодого історика, котрі з’явилися на сторінках “Записків Наукового Товариства ім. Шевченка” у 1905–1906 рр., були дві присвячені релігійно-культурному життю на Холмщині у ХІХ ст.: коротка замітка “«Літературний спор» в Холмщині 1872 р.” (1905 р., ЗНТШ, т. 66, кн. 3, с. 5–6) та джерельна публікація “Автобіографія холмського священника з першої половини ХІХ в.” (ЗНТШ, т. 73, кн. 3., с. 143–157).

У “Спогадах”, писаних І. Крип'якевичем 1946 р., знаходимо м. ін. образ Холма, який він відвідав у 1910 р., коли проводив пошуки у варшавських і московських архівах: “З Варшави мав я їхати до Москви, але по дорозі рішився відвідати Холм, зв’язаний з історією моєї родини, і дуже втішився цим планом батько”. Тут треба згадати, що у 1869–1874 рр. Петро Франц Крип'якевич був учнем російської гімназії у Холмі, у якій кілька років раніше вчителював батько Михайла Грушевського – Сергій. Далі історик пише: “Холм робив назверх вигляд російського міста – своїми

церквами, духовенством, чиновництвом. Українську мову я чув від селян на торзі. Відвідав я славний Успенський [насправді Пречистенський – Ю. Г.] собор (заснований Данилом, але будова новіша), бачив церкву об'єднання [уніятів у 1875 р. – Ю. Г.] на «Гірці», ходив по місті. З Варшави дістав я адресу учителя духовної семінарії Кобрини. Він приймав мене гостинно, обідом, і допоміг оглянути місто. Була у нього якась поставна генеральша, втішилася галичанином і похвалилася, що опікується пансіоном чи то інститутом, в якому учаться галичанки.

Пішов я до того інституту – це були панночки з москвофільських родин, які тут російщилися. Не хотіли говорити зі мною по-українськи, а наломлювали на російщину, а якась «класна дама» дуже висипалася проти «сепаратистів». Тільки якась мале дівча говорило ще рідною мовою. Враження з Холма описав я в листі до тата, і вислав на пам'ятку зісохлу повійку з-під церкви – батько був нею дуже зворушений”.

До холмської теми історик повернув у 1915–1918 рр., коли українські середовища Галичини та об'єднуючий передусім наддніпрянців-самостійників Союз Визволення України намагалися організувати українське національне життя на холмсько-підляському Надбужжі, передусім шкільництво, а згодом підтримали постанови берестейського мирового договору, який визнав цю територію за УНР. З-під пера Івана Крип'якевича, котрий став членом СВУ та очолив Бюро культурної помочи для населення окупованих земель, вийшли численні документи, обґрунтовуючі потреби тамтешнього українського населення, кільканадцять статей про Холмщину, надрукованих у львівській пресі (“Українське слово”, “Діло”, “Свобода”), а навіть невелика брошура “Холмщина”, випущена СВУ наприкінці 1915 р.

З цього часу у “Спогадах” вченого знаходимо цікавий уступ присвячений фаховому забезпеченню української делегації на мирову конференцію у Бересті: “Дуже важлива була справа, як на цих переговорах вирішиться справа наших західних кордонів. Тоді в редакції “Діла” зорганізувався гурток для підготовки матеріалів для української делегації. Були там М. Лозинський, В. Панейко, П. Веселовський, С. Рудницький [уродженець Перемишля – Ю. Г.], я і ще, мабуть, хтось більше. Я з Рудницьким опрацьовував західний кордон з географічного погляду: залишився мені примірник мапи Галичини Герріха, на якому Рудницький зарисовував цю лінію. Коли одного дня делегація явилася на головному дворі, ми, знаючи наперед про її приїзд, зайняли місце в «почекальні» і змогли зустрітися з делегатами, хоч вони були оточені австрійською поліцією і агентами. Ця делегація зверхнім виглядом робила марне враження – це були молоді люди, у дуже бідненьких костюмах, але пізніше виявилися незлими дипломатами у грі з німцями. Незамітно (у клозеті) вони дістали наші меморіали. Результат переговорів – берестейський кордон, був для нас дуже корисний, займав для України Холмщину в широких границях. Радісно оглядали ми цю лінію в газетах. Але події пішли куди інше...” У 1920-х рр. бачимо І. Крип'якевича серед членів колегії референтів при координуючій політичну діяльність українців Галичини Міжпартійній раді, в якій він відповідав за справи Холмщини та Волині. Бере він тоді участь у доланні ізольованості цих регіонів від Галичини, котра була наслідком як колишньої австрійсько-російської межі, так і намагань польської адміністрації, щоб консервуванням цього т. зв. Сокальського кордону протидіяти розвиткові українського національного руху: “В тому ж часі

я брав деяку участь у політичній роботі. В 1922 р. відбулися перші вибори до варшавського сейму; в Галичині їх бойкотовано, з огляду на невирішене становище країни; але на Холмщині і Волині вони відбулися і закінчилися великим тріумфом українського табору – у всіх округах обрано українських кандидатів. Холмщаки і волиняни мали бути тепер репрезентантами всього українського населення в польській державі. Треба було увійти з ними у ближчі зв'язки і з цією метою (не пам'ятаю, з чийого доручення) на Волинь поїхали Михайло Галуцинський, Степан Баран і я. В Ковелі відбули ми наради з обраними депутатами. Баран, що був юристом і мав досвід у парламентарній боротьбі, вияснював, яке значення мають депутати у парламентарній системі і що можуть досягнути наші представники. Хто саме був з Волині на цій конференції, не пам'ятаю, з Холмщини були, мабуть, брати Васинчуки. Всі вони виростили на провінції, під царською владою, не мали політичної практики і дуже несміливо вступали на парламентський шлях. Обговорювали ми там також декларацію, яку вони мали скласти на початку сесії. Я з Галуцинським об'їхав тоді інші міста Волині – Луцьк, Крем'янець, Бересть (так на місці називали це місто), познайомились з організацією “Просвіт” та інших установ, нав'язали особистий контакт... Від того часу холмщаки і волиняни не раз приїздили до Львова і ближче зв'язалися з всеукраїнською політикою.”

Чергові публікації І. Крип'якевича, присвячені Холмщині і Південному Підляшшю, з'явилися на сторінках української преси у 1938–1943 рр. А коли 1949 р. у Мюнхені видавався його синтез “Історія України”, автор, змушений приховати своє прізвище, адже після війни залишився він жити у Львові “під совітами”, прийняв дуже символічний псевдонім “Іван Холмський” (перше видання в Україні, під справжнім прізвищем автора, з'явилося у 1990 році – двохсоттисячним тиражем).

У рукописній спадщині вченого, яка останніми роками потрапила до Наукової бібліотеки імені Стефаніка у Львові, знаходиться ще й монографічне опрацювання історії Холмщини у ХІХ ст. Треба сподіватися, що повне наукове опрацювання та вивчення цього фонду дасть нам чергові відомості про холмський аспект життя і творчості видатного дослідника минулого “всієї України”.

Україна Incognita. – Історія і “Я”. – 13.08.2012